

Περιεχόμενα

Κοινή Θεώρηση

Εργασία 01 Κοινωνικοί – χωρικοί μετασχηματισμοί
Εντοπίζοντας την πολυχρωμία στην πολυμορφία...
Δημητρακοπούλου Χρυσούλα

Εργασία 02 Καλειδοσκοπικές ερμηνείες κοινωνικής γεωγραφίας
Οικονομίδα Ίλντα – Έφη

Εργασία 03 Πολυχρωμία και δημόσιος χώρος ως πεδίο συγκρούσεων
Παπαμητροπούλου Μαργαρίτα

Εργασία 04 Η πολυχρωμία ως «πεδίο» διαμόρφωσης συλλογικής συνείδησης
Σκλαβενίτη Ελένη

Συμπεράσματα

Παράρτημα σχετικού υλικού

Σχετική βιβλιογραφία

- 1_Εισαγωγή...
- 02_Εννοιολογικό πλαίσιο
- 03_Μεθοδολογικό πλέγμα & διερευνητικά μονοπάτια...
- 04_Περί κοινωνικής φυσιογνωμίας...
- 05_Η κοινωνική γεωγραφία του χώρου...
- 06_Περί δημόσιου λόγου και γκετοποίησης...
- 07_Χωρική εξειδίκευση...
- 08_Αντί επιλόγου...

01_Εισαγωγή

Η μετατροπή της αθηναϊκής κοινωνίας από παραδοσιακή σε πολυπολιτισμική συνοδεύτηκε με την ανάπτυξη νέας ρητορικής για την διατύπωση των σύγχρονων κοινωνικών φαινομένων. Όροι όπως γκετοποίηση, χώρο-κοινωνική υποβάθμιση, κοινωνική πόλωση και στεγαστικός διαχωρισμός...χρησιμοποιούνται για να περιγραφεί η μεταβατική χώρο-κοινωνική φάση την οποία βιώνει η ελληνική κοινωνία.

Η διερεύνηση και ανάλυση των ζητημάτων αυτών έχουν απασχολήσει κατά καιρούς το Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, τις Πανεπιστημιακές Κοινότητες, την κοινή γνώμη, τους κάτοικους της πόλης. Καθώς οι ερμηνείες ποικίλουν και η έρευνα προσανατολίζεται προς κάθε κατεύθυνση της σύγχρονης πραγματικότητας, η παρούσα εργασία προσπαθεί να προσθέσει ένα λιθαράκι στην μεγάλη αυτή γκάμα των ερμηνειών εστιάζοντας εξ αρχής στην εξέταση των τοπικών ιδιαιτεροτήτων των φαινομένων αυτών.

Ως τοπικές ιδιαιτερότητες θεωρούνται οι συνθήκες διαβίωσης και οι νέες κοινωνικές και χωρικές ταυτότητες που δημιουργούνται στις σύγχρονες και συνεχώς μεταβαλλόμενες γειτονιές της Αθήνας. Η γειτονιά στις μέρες μας, αποτελεί το μεταβατικό και ενδιάμεσο στοιχείο ανάμεσα στην κατοικία και την πόλη, έχοντας κυρίως ενοποιητικό ρόλο. Έτσι, αφενός μπορεί να θεωρηθεί ως αυτόνομο τμήμα λόγω του τοπικού της χαρακτήρα και αφετέρου να αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του όλου δηλαδή του αστικού πλέγματος στο οποίο ανήκει.

Θεωρώντας πως οι χωρικοί, κοινωνικοί και οικονομικοί μετασχηματισμοί είναι πιο έντονοι εκεί που υπάρχει μεγάλη συγκέντρωση πληθυσμού και πολιτισμική μείξη, επιλέγεται ως ερευνητικό πεδίο το κοινωνικό περιβάλλον μιας γειτονιάς. Τα κριτήρια επιλογής της μελέτης περίπτωσης αποτελούν μεθοδολογικό εργαλείο απαραίτητο για την προσέγγιση των ερωτημάτων της έρευνας.

Η περιοχή που επιλέγουμε να μελετήσουμε είναι η συνοικία της Κυψέλης για δύο βασικούς λόγους. Ο πρώτος συνδέεται με το γεγονός ότι η Κυψέλη αποτελεί μια από τις λίγες κατοικημένες περιοχές του κέντρου της Αθήνας που παρά της πολυπολιτισμικής σύνθεσης του πληθυσμού της, έχει διατηρήσει τον χαρακτήρα της ως γειτονιά. Ο δεύτερος λόγος οφείλεται στο γεγονός η περιοχή βρίσκεται στο επίκεντρο της ρητορικής που την χαρακτηρίζει ως κοινωνικά και χωρικά υποβαθμισμένη, γκετοποιημένη και με αυξημένη εγκληματικότητα.

Έχοντας ως πυξίδα, την κοινή υπόθεση εργασίας η οποία θέτει την πολυχρωμία ως βασικό χαρακτηριστικό της κοινωνικής σύνθεσης, η ατομική εργασία προσπαθεί να εστιάσει στην απεικόνιση της πραγματικότητας και τον προσδιορισμό της πολυχρωμίας ως συνισταμένη των χώρο-κοινωνικών διαφοροποιήσεων. Η ατομική υπόθεση εργασίας στήνεται γύρω από την συνεχόμενη προσπάθεια σύγκρισης και διάψευσης της σχέσης που αναπτύσσεται μεταξύ κυρίαρχου λόγου και υπάρχουσας επικρατούσας κατάστασης. Η διερεύνηση της κοινωνικής γεωγραφίας στην περιοχή με αναφορά στην κατανομή και διαμόρφωση της κατοικίας με βάσει τα οικονομικά κριτήρια, επιδιώκει τον προσδιορισμό των σχέσεων που δημιουργούνται μεταξύ κοινωνίας και χώρου...

Η διερεύνηση και ερμηνεία σύνθετων εννοιών όπως η κοινωνική φυσιογνωμία και η κοινωνική γεωγραφία του χώρου με αφετηρία την περίπτωση της Κυψέλης γίνεται με απώτερο στόχο την ανάδειξη των θετικών αποχρώσεων της πολυχρωμίας.

Όραμα αποτελεί η επίτευξη της κοινωνικής συνοχής και η εύρεση δίαυλων επικοινωνίας και διαλόγου μεταξύ των κατοίκων της περιοχής και μεταξύ αυτών και των εκάστοτε κρατικών φορέων σε ό,τι αφορά τις συνθήκες διαβίωσης, την ανάπτυξη και τον σχεδιασμό.

02_Εννοιολογικό πλαίσιο

Κατοίκηση_η βιωματική σχέση αλληλεπίδρασης που αναπτύσσεται μεταξύ ατόμου και τόπου με σκοπό την οικειοποίηση του. Ο άνθρωπος ως ατομικό ή συλλογικό όν διαμορφώνει τον χώρο και το ευρύτερο αστικό και κοινωνικό περιβάλλον που ζει με βάση τις ανάγκες του, ενώ αντιστρόφως ο τόπος επιδρά βάζοντας όρους και περιορισμούς που αφορούν την ποιότητα κατοίκησης και το επίπεδο έκφρασης της διαφορετικότητας.

Πολυχρωμία_η κοινωνική και χωρική έκφραση της συνεχώς μεταβαλλόμενης πολιτισμικής σύνθεσης του πληθυσμού.

Κοινωνική φυσιογνωμία_η μεταβολή της κοινωνικής σύνθεσης σε βάθος χρόνου.

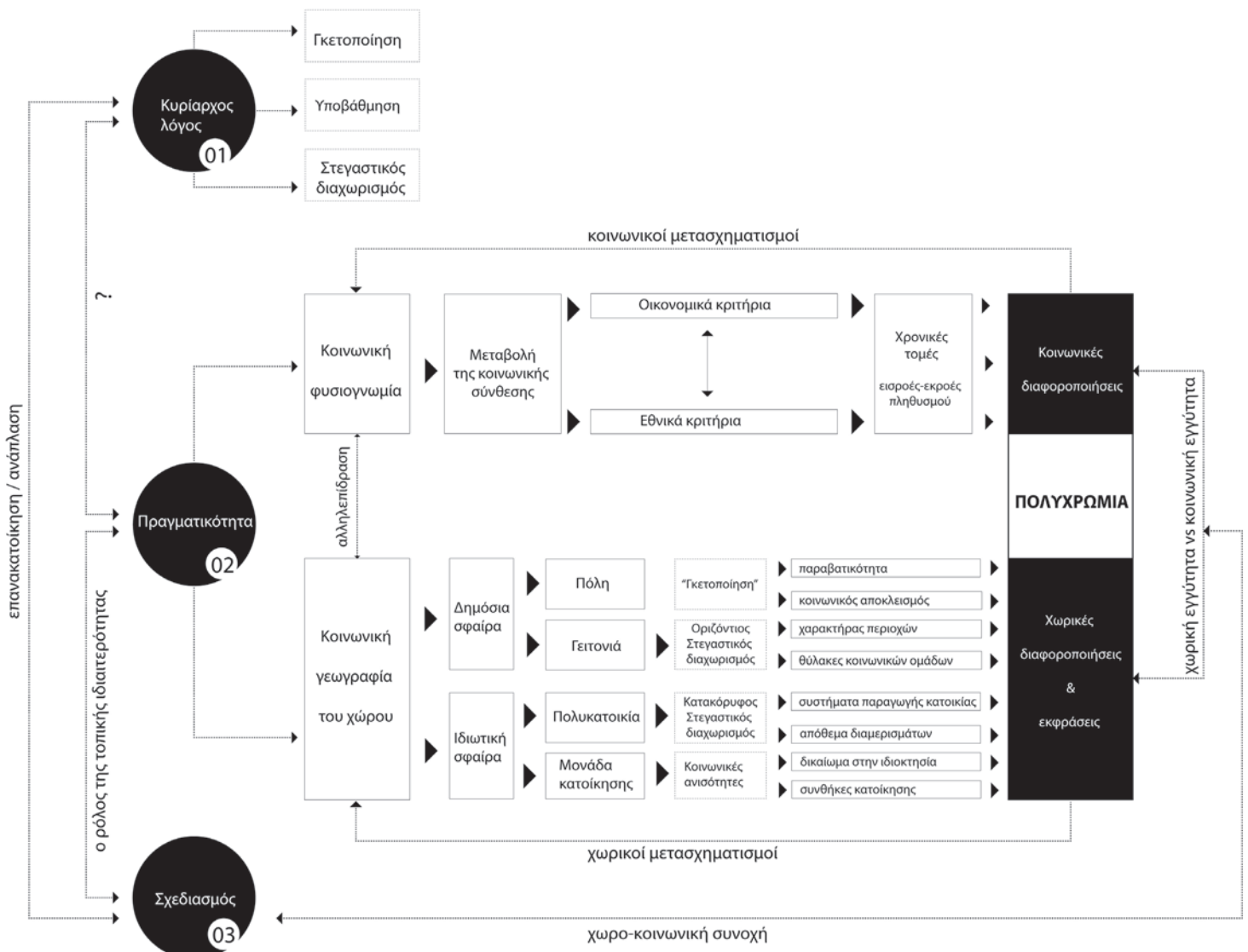
Κοινωνική Γεωγραφία_η σχέση μεταξύ κοινωνικών ομάδων και χώρου, ο τρόπος με τον οποίο ο χώρος οργανώνεται από τις κοινωνικές ομάδες που την κατοικούν και επηρεάζει τις σχέσεις τους.

Κυρίαρχος λόγος_η κυρίαρχη αντίληψη που επικρατεί και διαδίδεται γύρω από σύνθετα κοινωνικά, χωρικά και οικονομικά ζητήματα που απασχολούν μια κοινωνία.

Δημόσια σφαίρα_σκιαγραφεί τις πτυχές της κοινωνικής ζωής που σχετίζονται με την δημόσια έκφραση, συλλογικότητα, συνύπαρξη και ανταλλαγή απόψεων.

Ιδιωτική σφαίρα_είναι το προστατευμένο χωρικό και νοηματικό περιβάλλον το οποίο χαρακτηρίζεται από την ατομικότητα, την οικειότητα και την ασφάλεια.

Κοινωνική κινητικότητα_είναι η διαδικασία με την οποία τα άτομα και οι κοινωνικές ομάδες μετακινούνται από το ένα επίπεδο της κοινωνικής διαστρωμάτωσης σε ένα άλλο, εφόσον το σύστημα της διαστρωμάτωσης της εκάστοτε κοινωνίας το επιτρέπει.

03_Μεθοδολογικό πλέγμα, διερευνητικά μονοπάτια και θεωρητικές αναζητήσεις...

Όπως προαναφέρθηκε στην εισαγωγή, η έρευνα εστιάζει στην διερεύνηση σε υπαρκτό χώρο της σχέσης μεταξύ κύριου αναπτυσσόμενου λόγου και υφιστάμενης πραγματικότητας σε ότι αφορά τον στιγματισμό της Κυψέλης ως μια γειτονιά “γκέτο” μεταναστών, που χαρακτηρίζεται από υψηλά επίπεδα εγκληματικότητας, έντονο κοινωνικό και σεξαστικό διαχωρισμό και υποβαθμισμένο αστικό περιβάλλον. (Θέματα γκετοποίησης και εγκληματικότητας θίγονται υπό πιο εξειδικευμένο πλαίσιο στην εργασία 03)

Για να μπορέσουμε να απαντήσουμε εάν υπάρχει σύγκλιση ή απόκλιση στην σχέση αυτή εστιάζουμε στην απεικόνιση της υφιστάμενης κατάστασης την οποία ευελπιστούμε να την περιγράψουμε μέσω του προσδιορισμού της κοινωνικής φυσιονομίας και της κοινωνικής γεωγραφίας του χώρου.

Την κοινωνική φυσιονομία την αντιλαμβανόμαστε ως μεταβολή της κοινωνικής σύνθεσης σε βάθος χρόνου. (Η κοινωνική σύνθεση και η σημασία της έννοιας του χρόνου, είναι ζήτημα που αναπτύσσονται αναλυτικότερα στην εργασία 01) Στην προκείμενη εργασία όμως αναζητούνται οι ευρύτερες σύγχρονες αποχρώσεις που αποκτά και παρουσιάζει η κοινωνία λόγω των μεταβολών που έχει υποστεί. Το «πύ» και το «πότε» συμβαίνει ένα γεγονός, είναι κάτι που πρέπει να ληφθεί υπόψιν στην διαδικασία κατανόησης και ερμηνείας μιας κατάστασης ή ενός γεγονότος που έχει συμβάλει στην διαμόρφωση ενός συγκεκριμένου προφίλ ζωής σε μία περιοχή. Προκύπτει, πως για τον προσδιορισμό της φυσιονομίας μιας κοινωνίας πρέπει να ανατρέξουμε στο παρελθόν για να μπορέσουμε να ερμηνεύσουμε το παρόν. Ως αποτέλεσμα, για την απεικόνιση των κοινωνικών μεταβολών που οδήγησαν στην διαμόρφωση του νέου κοινωνικού πορτρέτου της Κυψέλης ανατρέχουμε σε κομβικές χρονικές στιγμές στις οποίες μια πληθώρα διαφορετικών παραμέτρων και συνεχώς μεταβαλλόμενων μεταβλητών οδήγησαν σε νέου τύπου κοινωνικοοικονομικές ανακατατάξεις.

Ενώ από την μία πλευρά ξεδιπλώνεται η έννοια της κοινωνικής φυσιονομίας για να αναδείξει τις κοινωνικές διαφοροποιήσεις στην περιοχή, από την άλλη γίνεται προσπάθεια σκιαγράφησης της κοινωνικής γεωγραφίας της περιοχής. Ο χώρος αποτελεί σημαντικό στοιχείο της κοινωνικής οργάνωσης. Με αναφορά στην δημόσια και ιδιωτική σφαίρα μέσω της εργασίας θίγονται ζητήματα που παραπέμπουν στον τρόπο που οι κοινωνικοί μετασχηματισμοί αποτυπώνονται στον αστικό χώρο αλλά και το πώς εκφράζονται σε όλες τις χωρικές διαβαθμίσεις, από τον δημόσιο χώρο στον ιδιωτικό. Προκύπτει ο προβληματισμός εάν η χωρική εγγύτητα συνεπάγεται την κοινωνική εγγύτητα στην περιοχή;

Το ενδιαφέρον στρέφεται στην απεικόνιση των χωρικών διαφοροποιήσεων από μεγαλύτερες κλίμακες όπως η πόλη και η γειτονιά, σε ενδιάμεσες όπως το οικοδομικό τετράγωνο καταλήγοντας στην πολυκατοικία και την μονάδα κατοίκησης. Υπό αυτό το πρίσμα, η κοινωνική γεωγραφία προσπαθεί να απεικονίσει τον ρόλο που ο χώρος έχει στην συγκρότηση και διαφοροποίηση των κοινωνικών σχέσεων και ταυτοτήτων.. Στόχο της διερεύνησης αυτής αποτελεί ο εντοπισμός και η ανάδειξη των σχέσεων δύναμης που ήδη έχουν ή μπορεί μελλοντικά να οδηγήσουν σε κοινωνικές και χωρικές ανισότητες στην περιοχή μελέτης

Η απεικόνιση των κοινωνικό-χωρικών διαφοροποιήσεων και μετασχηματισμών θα μας βοηθήσει στην ανάδειξη της πολυχρωμίας που παρουσιάζει η κατοίκηση στην περιοχή. Η κατανόηση και αποδοχή της πολυχρωμίας των κοινωνικών σχέσεων θα μπορούσε να αποτελέσει έναυσμα για την εύρεση δίαυλων επικοινωνίας στην τοπική κοινωνία που ενδεχομένως θα βελτίωναν την συνύπαρξή και προετοίμαζαν το πεδίο για περεταίρω διεκδικήσεις με κοινό όφελος. (Με την εύρεση πεδίων αλληλεπίδρασης για την επίτευξη της κοινωνικής συνοχής στην περιοχή με επίκεντρο τον κάτοικο ασχολείται κατά κόρον η εργασία 04)

Οι αρχικοί προβληματισμοί και υποθέσεις δοκιμάζονται στην πορεία της ερευνητικής διαδικασίας και επαναπροσδιορίζονται μέσω της επεξεργασίας των επιμέρους θεμάτων.

Περνώντας στα σχεδιαστικά βήματα αλλάζει ο τρόπος προσέγγισης. Για να φτάσουμε στον στόχο δηλαδή την απεικόνιση της πραγματικότητας και στην σύγκριση της σχέσης που αυτή αποκτά με την κατάσταση που υποστηρίζει πως υφίσταται ο κυρίαρχος λόγος, ακολουθούμε την αντίστροφη διαδικασία. Θεωρούμε δεδομένη την πολυχρωμία ως χαρακτηριστικό της Κυψέλης και αξιολογούμε τα ζητήματα που θα εξετάσουμε. Η αξιολόγηση γίνεται με βάσει κάποια κριτήρια όπως : τι έχει προτεραιότητα, για ποια έχουμε περισσότερες πληροφορίες, ποια θα με οδηγήσουν πιο γρήγορα στο επιθυμητό αποτέλεσμα; Οπότε τα σχεδιαστικά βήματα μας οδηγούν αυτομάτως στην επιλογή της περιοχής της χωρικής εξειδίκευσης.

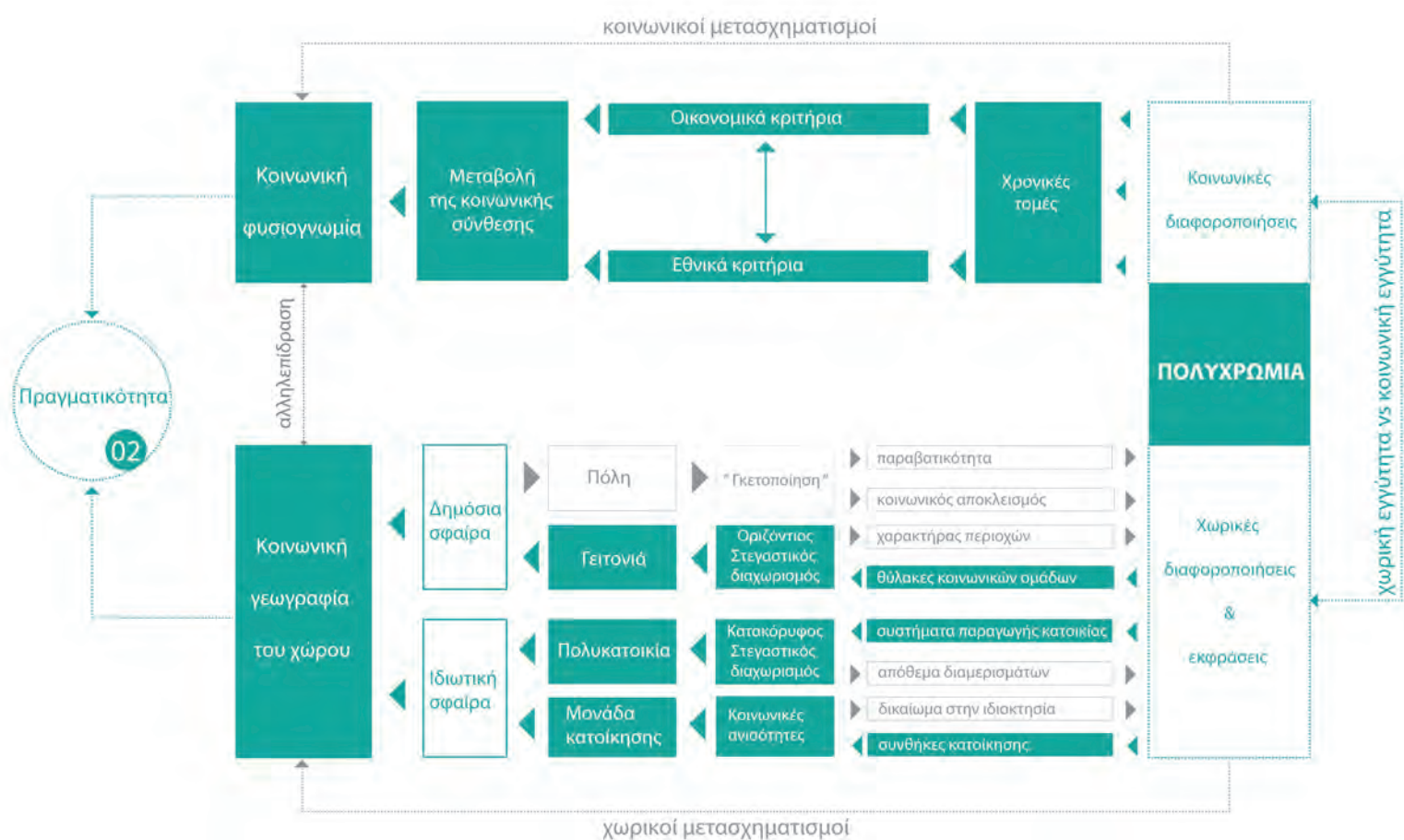
Ως χωρική εξειδίκευση επιλέγουμε την παρατήρηση και διερεύνηση των συνθηκών διαβίωσης, συνύπαρξης και χωρικής κατανομής του πληθυσμού σε ένα οικοδομικό τετράγωνο της περιοχής. Η επιλογή του βασίζεται στα οικονομικά κριτήρια που διαμορφώνουν μια όψη της γεωγραφίας εγκατάστασης του πληθυσμού στην Κυψέλη.

Θεωρείται πως η επιλογή ενός οικοδομικού τετραγώνου στο οποίο παρατηρείται συγκέντρωση πληθυσμού που ανήκει σε διαφορετικά κοινωνικά και οικονομικά στρώματα, θα είναι λίγο πολύ αντιπροσωπευτική της ευρύτερης επικρατούσας κατάστασης στην περιοχή σχετικά με την χωρική του κατανομή.

Επειδή απουσιάζουν τα απαραίτητα επίσημα στοιχεία της οικονομικής κατάστασης των νοικοκυριών για την περιοχή της Κυψέλης, κάνουμε την παραδοχή πως οι κοινωνικές ομάδες με τα χαμηλότερα εισοδήματα αποτελούνται κυρίως από μετανάστες. Οπότε η μελέτη εστιάζει στον εντοπισμό των κοινωνικών διαφοροποιήσεων και διαχωρισμών που προκύπτουν από τις σχέσεις που αναπτύσσονται λόγω της συνύπαρξης στο ίδιο χώρο κοινωνικών ομάδων και ατόμων διαφορετικής εθνικότητας.

Για τη εκπόνηση της εργασίας χρησιμοποιήθηκαν πρωτογενείς όσο και δευτερογενείς πηγές έρευνας. Καταρχήν, συλλέχθηκαν πληροφορίες από την έρευνα πεδίου, την φωτογραφική αποτύπωση, την άτυπη συνομιλία με κατοίκους και τον σύλλογο της γειτονίας καθώς και από την ανταλλαγή πληροφοριών και συμπληρωματικού υλικού μεταξύ των μελών της ομάδας. Επιπλέον, χρησιμοποιήθηκαν δευτερογενείς πηγές όπως έρευνες σχετικές με το μεταναστευτικό ζήτημα της χώρας, την κοινωνική κινητικότητα, τις μεταλλαγές στο σύστημα της παραγωγής κατοικίας, τον κυρίαρχο ρόλο για το κέντρο της Αθήνας κ.α.

04_Περί κοινωνικής φυσιογνωμίας...

Γίνεται λόγος για κοινωνική φυσιογνωμία ενός τόπου, όταν θέλουμε να περιγράψουμε πως μια κοινωνία διαφέρει από μια άλλη... ο χαρακτήρας και η ταυτότητα μιας κοινωνίας που την κάνει ξεχωριστή από άλλες, βασίζεται σε δύο παράγοντες.

Ο πρώτος παράγοντας θεωρείται η «μεταβολή» που παρουσιάζει η κοινωνική σύνθεση του πληθυσμού σε βάθος χρόνου. Με τον όρο κοινωνική σύνθεση, εννοείται η σύνθεση του πληθυσμού με βάση την εθνικότητα, την ηλικία, το φύλο, την θρησκεία, τα οικονομικά κριτήρια, το επίπεδο εκπαίδευσης κ.α. Η χρονική διερεύνηση της μεταβολής αυτής μας βοηθάει αφενός, να εντοπίσουμε τυχόν διαφορετικά χαρακτηριστικά μια κοινωνίας σε διαφορετικές χρονικές περιόδους, αφετέρου να κατανοήσουμε τους κοινωνικούς μηχανισμούς που αναπτύσσονται και με την σειρά τους επηρεάζουν περιοδικά ή διαχρονικά τις σχέσεις μεταξύ των κοινωνικών ομάδων. Η χρονική διάσταση των κοινωνικών φαινομένων ξεδιπλώνει τις διαφορετικές αποχρώσεις που έχουν αναμειχθεί κατά καιρούς για να αποδώσουν το σημερινό χρώμα τις κοινωνίας.

Ως δεύτερος παράγοντας που παίζει σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση της κοινωνικής φυσιογνωμίας ενός τόπου, μπορεί να θεωρηθεί η σχέση αλληλεπίδρασης που η εκάστοτε κοινωνία αποκτά με τον χώρο στο οποίο εξελίσσεται σταδιακά. Η δομή και η υπόσταση του χώρου, συμβάλει σημαντικά στην συγκρότηση διακριτών ταυτοτήτων, σχέσεων αλληλεπίδρασης και κοινωνικών ανισοτήτων...Οι διαδικασίες και ο χαρακτήρας των μετασχηματισμών μια κοινωνίας προσδιορίζουν την φυσιογνωμία της.

Με σκοπό την αποσαφήνιση των διαφορετικών στρώσεων των κοινωνικών φαινομένων και σχέσεων που οδήγησαν στο σημερινό κοινωνικό πορτρέτο της περιοχής μελέτης, η παρούσα εργασία διερευνά πτυχές της τοπικής κοινωνικό-χωρικής ιστορίας.

Η ιστορική αναδρομή περιορίζεται από την μεταπολεμική περίοδο μέχρι σήμερα και εστιάζει κυρίως σε ζητήματα κοινωνικής και χωρικής κινητικότητας με βάση τα οικονομικά και εθνικά κριτήρια. Συμπληρωματικά, κρίνεται σκόπιμο η απεικόνιση των «παραδοσιακών» συστημάτων παραγωγής κατοικίας και των επιπτώσεων τους στην οργάνωση της πόλης και την διαμόρφωση της κοινωνικής φυσιογνωμίας.

Η περιοχή της Κυψέλης ως μία από τις παλαιότερες γειτονίες της Αθήνας υπέστη ραγδαίο μετασχηματισμό του φυσικού της περιβάλλοντος την μεταπολεμική περίοδο. Παρομοίως με άλλες κεντρικές περιοχές κατοικίας, οικοδομείται εντατικά και αποκτά αστικό χαρακτήρα. Η πολεοδομική της εξέλιξη συνδέεται άμεσα με την εξέλιξη συνθηκών ιδιοκτησίας και διαδικασιών ανοικοδόμησης. Με τον Νόμο 3741/1929, εισάγεται η έννοια της οριζόντιας ιδιοκτησίας η οποία επιτρέπει την συνύπαρξη στο ίδιο κτίριο με κοινή είσοδο διαφορετικών κατοίκων, καθώς το οικοπέδο ανήκε στους συνιδιοκτήτες βάσει του ποσοστού ιδιοκτησίας τους. Η οριζόντια ιδιοκτησία δημιούργησε πρόσφορο έδαφος για να αναπτυχθεί η διαδικασία της αντιπαροχής, η οποία ευνοήθηκε από την έλλειψη αρχικού κεφαλαίου στον χώρο της κατασκευής. Σε σύντομο χρονικό διάστημα, οι παλιές μονοκατοικίες και διπλοκατοικίες αντικαθίστανται από πολυώροφες πολυκατοικίες που θα κάλυπταν τις ανάγκες της νέας αναδυόμενης αστικής τάξης της περιοχής.

[...] Έτσι μετακινηθήκαμε εκεί [Φωκίωνος Νέγρη και Ζακύνθου, αρχές του '50], στον 4ο όροφο, είχαμε όλοι πια τα δικά μας δωμάτια, λουτρό, δηλαδή, αν και το σπιτάκι μας της Καλλιθέας είχανε γίνει διάφορες επισκευές και είχαμε αρκετές ευκολίες, αυτό [το διαμέρισμα] ήτανε κτισμένο για μια αστική οικογένεια που ζούσε... ήθελε να ζήσει λιγάκι πιο σωστά τη ζωή της. Βεβαίως δεν ήταν πολύ σπουδαία αρχιτεκτονικά η πολυκατοικία, τώρα το λέω με απαιτήσεις αρχιτεκτονικές εγώ, αλλά είχε μεγάλη υποδοχή, φανταστείτε 13 μέτρα μήκος όπου χωριζότανε σε σαλόνι, ας πούμε, και τραπεζαρία, τα υπνοδωμάτιά μας με βεραντάκια κι αυτά, και κυρίως πολύ φωτεινή κουζίνα για τη μητέρα μας, η οποία ήτανε κλασική νοικοκυρά, έμενε μέσα, είχε και τη...μία βοηθό τότε (έτσι πάντα που συνηθίζοτανε), με τα βοηθητικά της δωμάτια, με τα μικροδωματιάκια για πρόχειρη τραπεζαρία...είχε όλες τις ανέσεις και κυκλοφοριακά είχε και τη μυστική κυκλοφορία εσωτερικά και την επίσημη από την άλλη μεριά.....ήτανε δηλαδή μια διαφορετική ζωή που αρχίζαμε να κάνουμε. [Μ.Φ. _απόσπασμα από Προφορική Ιστορία της Κυψέλης]

Την δεκαετία του 1960 και 1970 η Κυψέλη γίνεται γνωστή για την αίγλη που διανύει... Κέντρα διασκέδασης, θέατρα, κινηματογράφοι, πολυτελή εστιατόρια και ζαχαροπλαστεία ανθίζουν στην περιοχή και προσελκύουν το αντίστοιχο κοινό τους. Πολύ γρήγορα από προάστιο γίνεται κέντρο της αστικής τάξης της εποχής και στέκι καλλιτεχνών και διανοούμενων.

[...] αν εξαιρέσει κανείς την Πλάκα, που πάντα μάζευε κόσμο για διασκέδαση, που ήταν και οι μπουάτ και όλα αυτά, νομίζω η δεύτερη και μάλιστα ευρύτατη σε έκταση γειτονιά διασκέδασης της Αθήνας, ήταν ο συνδυασμός πλ. Βικτωρίας, Πατησίων, Κυψέλης.[Γ.Σ. _απόσπασμα από Προφορική Ιστορία της Κυψέλης]

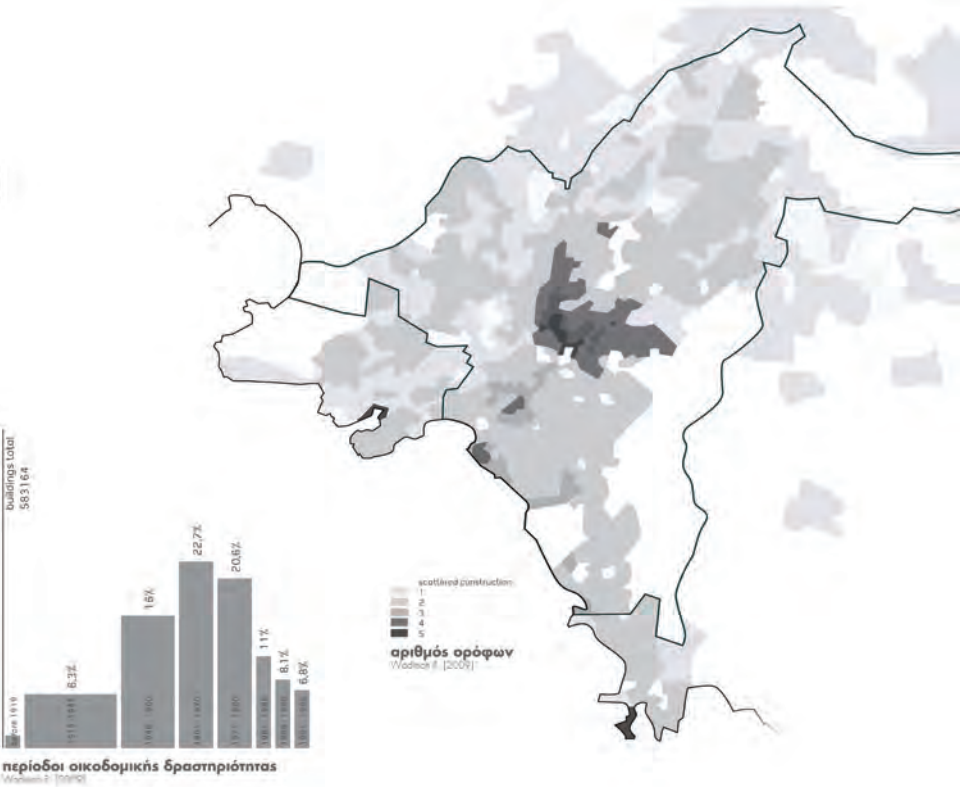
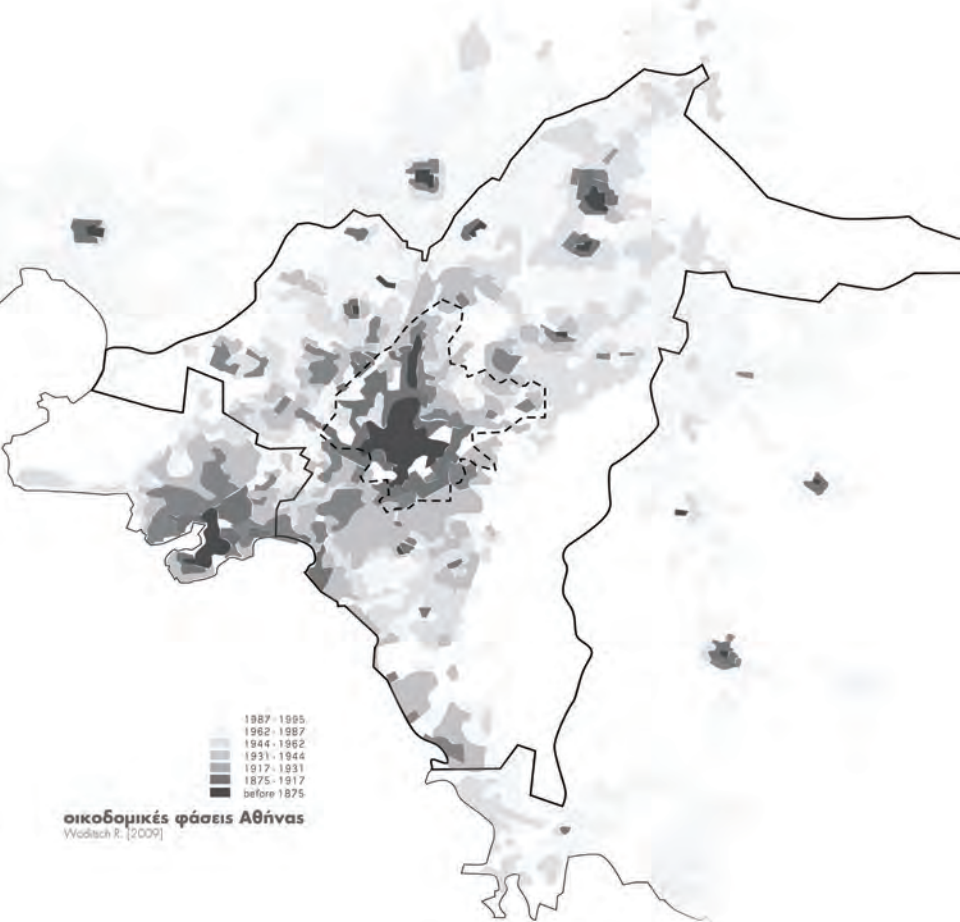
Θυμάμαι τη Φωκίωνος Νέγρη που ήτανε από τους ωραιότερους δρόμους της Αθήνας, υπήρχανε ακόμα και εμπορικά μαγαζιά, υπήρχανε ωραίες μπουτίκ, υπήρχανε μαγαζιά με διάφορα είδη και βέβαια οι κλασικές καφετέριες, του «Φλόκα», το «Σελέκτ»... Θυμάμαι το εστιατόριο του Παεζάνου, ένα Ιταλικό εστιατόριο, θυμάμαι το Goody's που έγινε το 1983 στην Φωκίωνος Νέγρη και Δροσοπούλου γωνία, το 1985 λίγο πριν τις εκλογές πεζοδρομήθηκε η Φωκίωνος Νέγρη και λίγο αργότερα πεζοδρομήθηκε και η οδός Αγίας Ζώνης Ήτανε πολύ όμορφα και βγαίναμε κυρίως και πηγαίναμε στα μαγαζιά της Φωκίωνος Νέγρη. [Μ.Μ. _απόσπασμα από Προφορική Ιστορία της Κυψέλης]

Στην περιοχή κατοικούν κυρίως εύπορα κοινωνικά στρώματα μεσαίας και ανώτερης κοινωνικής τάξης ενώ η βάση της πυραμίδας διευρύνεται συνεχώς από την εισροή εσωτερικών μεταναστών από την επαρχία της χώρας. Η μαζική αύξηση του πληθυσμού της Αθήνας μετά το 1950 αλλάζει ριζικά την εικόνα της περιοχής. Στο επίκεντρο των κοινωνικό-χωρικών μετασχηματισμών η Κυψέλη αστικοποιείται ραγδαία μέχρι την δεκαετία του 1980 ολοκληρώνοντας τον αμετάβλητο μέχρι σήμερα κτιριακό της ιστό. Η πλέον πυκνοκατοικημένη γειτονιά αρχίζει να γίνεται ασφυκτική για τους κάτοικους της.

Η έλλειψη επαρκών για την πυκνότητα δόμησης χώρων πρασίνου, οι ανεπαρκείς υποδομές, τα προβλήματα στάθμευσης και άνετης κυκλοφορίας των οχημάτων ώθησαν τα πιο εύπορα νοικοκυριά να εγκαταλείψουν την περιοχή και να μετακινηθούν προς τα βορειοανατολικά και νοτιοανατολικά προάστια αναζητώντας καλύτερες συνθήκες διαβίωσης. Οι κάτοικοι που μένουν πίσω είναι κυρίως οικογένειες χαμηλών και μεσαίων εισοδημάτων ή ηλικιωμένοι οι οποίοι δυσκολεύονται να αφήσουν την γειτονιά τους. Ως αποτέλεσμα ο πληθυσμός της Κυψέλης να αρχίζει να γερνάει. Η στεγαστική κινητικότητα προς τα προάστια, από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 δημιούργησε μια διπλή κίνηση, αφενός προς την ανατιμημένη περιφέρεια και αφετέρου, προς το υποτιμημένο κέντρο, όπου ένα σημαντικό στεγαστικό απόθεμα, αφού αρχικά εγκαταλείφθηκε έγινε στην συνέχεια προνομιακός χώρος στέγασης για νέες ομάδες με περιορισμένους πόρους που εισέρευσαν στην πόλη. (Μαλούτας, 2013) Η παραγωγή κατοικίας μέσω του συστήματος της αντιπαροχής οδήγησε στην διαμόρφωση μεγάλης γκάμας τυπολογιών διαμερισμάτων σε ανταπόκριση με τις ανάγκες του πληθυσμού.

Η ύπαρξη ποικιλομορφίας στην επιλογή χώρου κατοίκησης σε τετραγωνικά και τιμή, διευκόλυνε την πρόσβαση μεγάλου ποσοστού του νεοεισερχόμενου πληθυσμού στην ιδιοκατοίκηση. Ως αποτέλεσμα παρατηρούμε μεσοστρωματοποίηση της κοινωνίας αυτή την περίοδο και αναθέρμανση της ελληνικής οικονομίας σε πολλά επίπεδα μετατρέποντας σιγά-σιγά την κατοικία σε εμπορευματικό προϊόν. Η οικοδομή ως επένδυση αποτελούσε προνομιακό χώρο επένδυσης των αποταμιεύσεων των ελληνικών νοικοκυριών και συγχρόνως πεδίο οικονομικής δραστηριότητας των μικροαστικών στρωμάτων. Οι θεσμικές διευκολύνσεις που υποστήριζαν το σύστημα της αντιπαροχής έδωσαν την ευκαιρία στα κοινωνικά στρώματα να έχουν πρόσβαση στην ιδιοκτησία, είτε αυτή ήταν κατοικία ή χώρος εργασίας.

Η μεταπολεμική πολυκατοικία χαρακτηριστικό προϊόν της αντιπαροχής, περνάει από διαδοχικές φάσεις και ενσωματώνει τους εκάστοτε κοινωνικούς μετασχηματισμούς. Ο σχεδιασμός και η χωρική της οργάνωση προκύπτει για να εξυπηρετεί τις ανάγκες της εποχής.

Τα υπόγεια διαμερίσματα και αυτά των χαμηλότερων ορόφων στεγάζουν τα λαϊκά στρώματα και τους φοιτητές ή φιλοξενούν βιοτεχνίες και άλλες μη οχλούσες χρήσεις. Τα διαμερίσματα των ορόφων κατοικούνται από νοικοκυριά μεσαίων εισοδημάτων ή αποτελούν στέγη για γραφεία και ιατρεία. Τα ρετιρέ από την άλλη στεγάζουν τους εύπορους κάτοικους της περιοχής.

Τα χρόνια της μεταπολίτευσης, οι ισορροπίες αναταράσσονται, η αθηναϊκή κοινωνία βιώνει τάσεις αποκέντρωσης και οι επενδύσεις στρέφονται προς τα προάστια, μαζί με αυτές και τα κοινωνικά στρώματα που είχαν την δυνατότητα να διαθέσουν χρήματα για πιο άνετες συνθήκες ζωής. Παρομοίως με άλλες κεντρικές γειτονίες της πρωτεύουσας, το πλούσιο σε τυπολογίες και χωρικές ποιότητες οικιστικό απόθεμα της Κυψέλης άρχισε να φθείρεται και να εγκαταλείπεται. Η απαξίωση των τιμών της κατοικίας, δημιούργησε εύπορο έδαφος για την εγκατάσταση στην περιοχή των οικονομικών μεταναστών που εγκαταστάθηκαν στην χώρα μετά την κατάρρευση του Υπαρκτού Σοσιαλισμού στην Ανατολική Ευρώπη.

Κατά τη γνώμη μου, μετά το σεισμό του 1981 σιγά-σιγά έχουμε μια βαθμιαία αποχώρηση των παλαιών κατοίκων της περιοχής. Η αλήθεια είναι ότι είχε χτιστεί πάρα πολύ η Κυψέλη με πολυκατοικίες πενταώροφες και εξαώροφες, δεν υπήρχαν ελεύθεροι χώροι, δεν υπήρχε πράσινο, δεν υπήρχε πάρκινγκ, γενικά οι συνθήκες ήτανε ασφυκτικές ...Από τα τέλη της δεκαετίας του '80, αρχές δεκαετίας του '90 έρχεται το πρώτο μεταναστευτικό ρεύμα που είναι Αλβανοί, Ρουμάνοι, Βούλγαροι, Πολωνοί δηλαδή μετανάστες από τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες..... Το δεύτερο μεταναστευτικό ρεύμα έρχεται προς τα τέλη της δεκαετίας του '90 και αρχές του 2000 και είναι μετανάστες κυρίως από χώρες της Αφρικής. Αλλάζει το τοπίο της γειτονιάς. Αρχίζουν, όχι αρχίζουν γιατί είχαν αρχίσει, είπαμε, από το '81, αλλά σιγά-σιγά αποχωρούν οι παλαιοί κάτοικοι και αλλάζει η κοινωνική σύνθεση της γειτονιάς. [Μ.Μ. _απόσπασμα από Προφορική Ιστορία της Κυψέλης]

Αδιαμφισβήτητη η δεκαετία του 1990 αποτελεί σημαντική τομή στην μεταβολή της κοινωνικής σύνθεσης του πληθυσμού της περιοχής αλλά και του ευρύτερου κέντρου της Αθήνας, καθώς η εθνικότητα και η πολιτισμική ταυτότητα διακρίνονται ως στοιχεία διαφοροποίησης του πληθυσμού. Η μαζική έλευση και εγκατάσταση εξωτερικών μεταναστών στην περιοχή άλλαξε δραματικά τις ισορροπίες τόσο στα δημογραφικά και πληθυσμιακά χαρακτηριστικά όσο και στις νέες κοινωνικό-ταξικές διαφοροποιήσεις.

Το πρώτο ρεύμα μεταναστών αποτελείται κυρίως από μετανάστες που προέρχονται από τα Βαλκάνια και τις χώρες του πρώην Ανατολικού Μπλοκ όπως : Αλβανία, Πολωνία, Βουλγαρία, Ρουμανία, Ουκρανία, Μολδαβία, Γιουγκοσλαβία, Αρμενία κ.α. Ενώ μετά το 2000 στην περιοχή εγκαθίστανται μετανάστες από την Νότια Αφρική, Νιγηρία, Αιθιοπία, Αίγυπτο, Φιλιππίνες, Πακιστάν, Ιράν, Ιράκ, Ινδία, Τουρκία, Συρία και άλλες πολλές χώρες από όλο τον κόσμο. Λόγω της πολυχρωμίας που παρουσιάζει η κοινωνική της σύνθεση, η Κυψέλη σήμερα αποτελεί μια πολυεθνική γειτονιά. (Βαΐου,2007)

Καθώς στην Ελλάδα δεν είχαν αναπτυχθεί μηχανισμοί στεγαστικής μέριμνας και ενσωμάτωσης των ξένων μεταναστών στην ζωή της πόλης, η ενοικιαζόμενη κατοικία αποτέλεσε μοναδική στεγαστική διέξοδο. Τα μικρά διαμερίσματα που οι παλιοί κάτοικοι θεωρούσαν κακοφτιαγμένα ή ανεπαρκή σε χώρο, καταλήφθηκαν γρήγορα από ανθρώπους που δεν είχαν πολλά περιθώρια επιλογής αρκεί το ενοίκιο να ήταν χαμηλό.

Σε πρώτη φάση παρατηρείται συγκατοίκηση ατόμων ίδιας εθνικότητας σε μικρά υπόγεια και ισόγεια διαμερίσματα και στην συνέχεια προσέλευση πολυμελών οικογενειών. Και σε αυτή την περίπτωση όπως συνέβη με τους εσωτερικούς μετανάστες τα δίκτυα αλληλοβοήθειας και γνωριμιών παίζουν συμβατικό ρόλο. Η μαζική εγκατάστασή τους στην Κυψέλη σε επίπεδο δήμου Αθηνών, ευνοήθηκε σε μεγάλο βαθμό και από την εύκολη και γρήγορη πρόσβαση στο κέντρο και την Ομόνοια όπου ιστορικά γινόντουσαν τα εργατικά παζάρια και αποτελούσε σημείο συνάντησης για συντοπίτες διαφορετικών εθνικοτήτων.

Λόγω του υψηλού επιπέδου ανοικοδόμησης και της αστικής διεύρυνσης που γνωρίζει η Αθήνα στα τέλη του 20ου αιώνα, μεγάλο ποσοστό μεταναστών κυρίως αντρών απορροφάτε από την αγορά εργασία με κύρια ενασχόληση την οικοδομική δραστηριότητα. Οι γυναίκες από την άλλη εργάζονται άτυπα ως οικιακοί βοηθοί και συνοδοί ηλικιωμένων κατοίκων που απαρνήθηκαν να φύγουν από την γειτονιά τους. Με το πέρασμά του χρόνου και την επαγγελματική αποκατάσταση πολλών οικογενειών μεταναστών αρχίζει η κατακόρυφη ταξική τους άνοδος. Καθώς το πρώτο μεγάλο ρεύμα μεταναστών της δεκαετίας του 1990, αποκτά νόμιμη διαμονή στην χώρα και ενσωματώνεται σταδιακά στον ελληνικό τρόπο ζωής, οι μετανάστες της νέας χιλιετίας παραμένουν στο περιθώριο, διαμορφώνοντας τον κατώτερο πόλο της κοινωνικής δομής. Η οικονομική κρίση και η ανεργία επιβαρύνουν την οικονομική κατάσταση των νοικοκυριών και εντείνουν τις ταξικές διαβαθμίσεις.

05_ Η κοινωνική γεωγραφία του χώρου...

Η διερεύνηση της κοινωνικής γεωγραφίας του χώρου είναι μια σύνθετη υπόθεση καθώς προσπαθεί να αναδείξει την χωρική κατανομή του πληθυσμού με αναφορά στην δημοσία και ιδιωτική σφαίρα και τις πολλαπλές χωρικές κλίμακες του αστικού χώρου. Η καθημερινότητα μας διαμορφώνεται από αυτό που είμαστε και αυτό που εισπράττουμε από το κοινωνικό και χωρικό μας περίγυρο. Η χωρική πλευρά της ζωής μας συνδέεται άμεσα με τον χώρο που κατοικούμε, την γειτονία που ανήκουμε, την πόλη και την χώρα στην οποία είμαστε πολίτες. Οι σχέσεις χώρου – κοινωνίας, αποκρυσταλλώνονται μέσα από την ανάδειξη και κατανόηση των διαφορών ανάμεσα σε επιμέρους περιοχές μιας χωρικής ενότητας με κοινά χαρακτηριστικά...

Η πολυχρωμία αρχίζει να αποκτά νέα διάσταση, δεν αντιλαμβάνεται μόνο υπό την οπτική των κοινωνικών διαφοροποιήσεων και μετασχηματισμών αλλά συγχρόνως προσπαθεί να περιγράψει τις αποχρώσεις που παρουσιάζει η χωρική κατανομή του πληθυσμού βασιζόμενη στα οικονομικά και εθνικά κριτήρια που έχουν συμβάλει στην μεταβολή της σύνθεσης της τοπικής κοινωνίας.

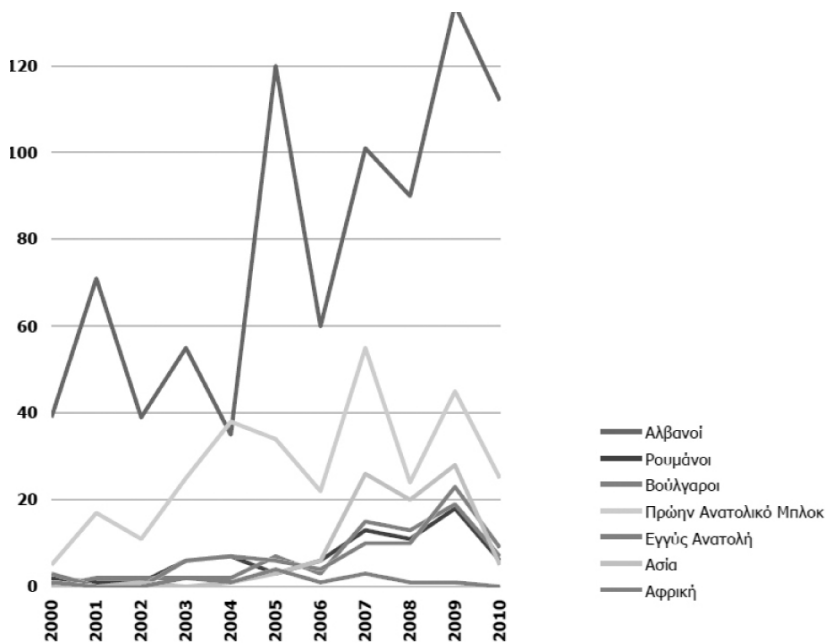
Για τον προσδιορισμό της γεωγραφίας της εγκατάστασης των νοικοκυριών στην περιοχή λόγω έλλειψης επαρκών στοιχείων ή δυσκολίας πρόσβασης σε αυτά, χρησιμοποιούνται στοιχεία από προηγούμενες δημοσιευμένες μελέτες και επιτόπια έρευνα και προσωπική βιωματική εμπειρία ως πρώην κάτοικος και συχνός επισκέπτης της περιοχής.

Σε επίπεδο γειτονιάς παρατηρούμε πως κατά μήκος της Φωκίωνος Νέγρη, της οδού Πατησίων και Ευελπίδων είναι μικρότερη η συγκέντρωση μεταναστών αλλά και νοικοκυριών Ελλήνων με χαμηλά εισοδήματα. Οι τρεις αυτοί άξονες χαρακτηρίζονται από την ανάπτυξη δραστηριοτήτων αναψυχής, εμπορίου και διοίκησης αντιστοίχως, έχοντας ως αποτέλεσμα ο υπερτοπικός τους χαρακτήρας να συμβάλει στην διατήρηση υψηλών ενοικίων.

Καθώς απομακρυνόμαστε από τις προσόψεις των πολυκατοικιών που βρίσκονται πάνω σε αυτούς τους άξονες, παρατηρούμε μεγάλη γκάμα ανάμειξης νοικοκυριών διαφορετικών εισοδημάτων. Μεγάλες πυκνότητες συγκέντρωσης νοικοκυριών χαμηλών εισοδημάτων, και ιδιαίτερα μεταναστών, συναντάμε κατά μήκος της οδού Κυψέλης, γύρω από την πλατεία Κανάρη και σε γειτονία με την περιοχή κάτω Πατήσια. Υπάρχουν οικοδομικά τετράγωνα όπου τα ποσοστά συγκέντρωσης ξένων νοικοκυριών σχεδόν ισοσταθμίζονται ή και υπερβαίνουν αυτά των ντόπιων. Παρ' όλα αυτά, εάν εξαιρέσουμε το γεγονός πως ο αριθμός των Αλβανών κατοικιών συγκριτικά με άλλες εθνικότητες που κατοικούν στην περιοχή είναι μεγαλύτερος, δεν δημιουργούνται θύλακες μεταναστών ίδιας εθνικότητας αλλά αντίθετος παρατηρείται ανάμειξη του πληθυσμού.

Όμως η χωρική εγγύτητα που παρουσιάζει η κατανομή του πληθυσμού χωρικά δεν είναι δείγμα ύπαρξης κοινωνικής συνοχής και εγγύτητας στην περιοχή. Η ανάμειξη ατόμων διαφορετικών εθνικοτήτων, εισοδημάτων, εκπαιδευτικού και πολιτιστικού υπόβαθρου, από την μια πλευρά έχει συμβάλει στην άμβλυση των κοινωνικό-ταξικών διαφοροποιήσεων, αλλά από την άλλη συχνά δημιουργεί προβλήματα στην αρμονική συμβίωση των κατοίκων της.

Αριθμός αλλοδαπών ιδιοκτητών ανά εθνικότητα, Δ. Μπαλαμπανίδης

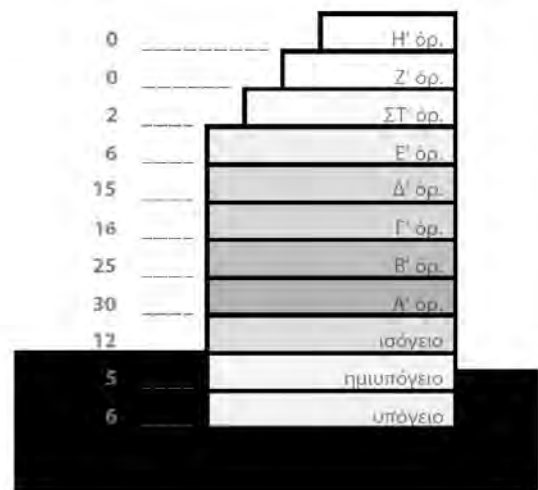

Ο διαχωρισμός των κατοίκων μπορεί να είναι είτε κοινωνικός είτε στεγαστικός και εκφράζεται χωρικά σε οριζόντιο ή κατακόρυφο επίπεδο. Υπάρχουν περιπτώσεις που ο κοινωνικός διαχωρισμός μπορεί να συνδέεται με τον στεγαστικό διαχωρισμό ή και όχι.

Τον κοινωνικό διαχωρισμό τον συναντάμε κυρίως μεταξύ ντόπιων και μεταναστών αλλά και μεταξύ μεταναστών διαφορετικής προέλευσης και πηγάζει από το διαφορετικό οικονομικό, πολιτιστικό και εκπαιδευτικό status που έχουν οι κάτοικοι. Ο βαθμός ενσωμάτωσης των μεταναστών στην ζωή της γειτονιάς και της πόλης καθορίζει αντίστοιχα και την θέση που καταλαμβάνει στην τοπική κοινωνία, που ζουν, που συχνάζουν, που εργάζονται, κ.α. Οι κοινωνικές ομάδες που δεν έχουν καταφέρει να ενσωματωθούν παραμένουν εκφοβισμένες και περιθωριοποιημένες.

Η πρόσβαση μεταναστών στην ιδιοκτησία, αποτελεί ένδειξη και προϋπόθεση για την ένταξη τους στην κοινωνία. Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται έντονα η εισαγωγή των μεταναστών στην αγορά κατοικίας. Από ποσοτική δειγματοληπτική έρευνα που έγινε στο Υποθηκοφυλακείο Αθηνών για την δεκαετία του 2000-2010, σε δείγμα 22,256 ιδιοκτητών κατοικίας στον δήμο Αθηνών, καταγράφηκαν 1,494 μετανάστες δηλαδή το 7% του συνόλου. Οι περισσότεροι έχουν αγοράσει μεταξύ 60-90 τετραγωνικά μέτρα, μεταξύ ισογείου και τετάρτου ορόφου, και ελάχιστοι αγοράζουν υπόγεια διαμερίσματα ή από τον πέμπτο όροφο και πάνω. (Δημήτρης Μπαλαμπανίδης, 2010)

Έχει παρατηρηθεί πως η κοινωνική κινητικότητα σε ντόπιους κατοίκους οδήγησε στην στεγαστική κινητικότητα σε οριζόντιο επίπεδο, ενώ σε μετανάστες η αλλαγή κοινωνικής βαθμίδας εκφράστηκε μέσω της κατακόρυφης στεγαστικής κινητικότητας. Εξάλλου στον αθηναϊκό χώρο είναι παραδοσιακά γνωστό το φαινόμενο της κάθετης κοινωνικής διαφοροποίησης που απορρέει από το σύστημα της αντιπαροχής και τον τρόπο οργάνωσης της μεταπολεμικής πολυκατοικίας. Σε αυτό το χωρικό-κοινωνικό αστικό σύστημα τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα κατοικούν στα υπόγεια και ισόγεια διαμερίσματα τα οποία προσφέρουν περιορισμένες ανέσεις και υποδεέστερες συνθήκες διαβίωσης λόγω της γήρανσης και φθοράς που έχει υποστεί το κτιριακό απόθεμα της περιοχής. Ανεβαίνοντας όροφο, μαζί με την κοινωνική θέση και τα εισοδήματα ταυτόχρονα αυξάνονται το κόστος του διαμερίσματος, τα τετραγωνικά, ο καθαρός αέρας, το φυσικό φως... Αντίστοιχες διαβαθμίσεις με αυτές από τα υπόγεια στα ρετιρέ, συναντάμε και από τις προσόψεις των πολυκατοικιών στον εσωτερικό ακάλυπτο. Σε περιπτώσεις που η κοινωνική κινητικότητα περιορίζεται χωρικά τότε παρατηρούμε όξυνση των ταξικών διαφοροποιήσεων και είναι μικρότερη η κοινωνική εγγύτητα μεταξύ των κατοίκων που συμβιώνουν σε μια πολυκατοικία ή περιοχή της γειτονιάς.

Διάγραμμα 2

Ο στεγαστικός διαχωρισμός από την άλλη, είναι λιγότερο διακριτός στην περιοχή μελέτης και εμφανίζεται κυρίως σε οριζόντιο επίπεδο. Ωστόσο, ο οριζόντιος στεγαστικός διαχωρισμός μεταξύ νοικοκυριών υψηλών και χαμηλών εισοδημάτων, ξένων και ντόπιων κατοίκων στην περιοχή, είναι μικρής κλίμακας και λιγότερο εμφανής σε σχέση με τον οριζόντιο διαχωρισμό που συναντάμε σε επίπεδο πόλης μεταξύ των περιοχών κατοικίας του κέντρου και αυτών των προαστίων.

Ο διαχωρισμός που επικρατεί δεν είναι εθνοστεγαστικός αλλά κυρίως ταξικός. Όμως ο κοινωνικός και εθνοτικός διαχωρισμός δεν είναι μόνο ζήτημα γεωγραφίας. Συναρτάται με την αντιμετώπιση προς τον «ξένο» και την ετερότητα που διαμορφώνει η ντόπια κοινωνία. (Βαίου σελ. 65)

Κυψέλη_συγκεντρώσεις κατοικίας μεταναστών

06_ Περί δημόσιου λόγου και γκετοποίησης...

Η οικιστική περιοχή της Κυψέλης σήμερα, αποτελείται από ένα ποικιλόμορφο και ετερογενή πληθυσμό, με υψηλό ποσοστό μεταναστών όλων των κατηγοριών και εθνοτήτων. Ως συνοικία του κέντρου της Αθήνας, βρίσκεται στον πυρήνα της ρητορικής που περιστρέφεται γύρω από έννοιες όπως, γκετοποίηση, απώλεια εθνικής φυσιογνωμίας, ξενοφοβία, βία, εγκληματικότητα, επισφάλεια.... Ο κυρίαρχος λόγος στρέφεται ενάντια στους μετανάστες, στους «Άλλους» ρίχνοντας τις ευθυνές της κρίσης, της οικονομικής, κοινωνικής και περιβαλλοντικής υποβάθμισης της περιοχής.

Αναμφίβολα, η διαδικασία μεταβολής του πληθυσμού λόγω της εκροής ντόπιων κατοίκων και εισροής νέων, κυρίως ξένων μεταναστών με απόλυτη απουσία του κράτους, συνοδεύτηκε με κοινωνικές αλλαγές και προβλήματα που παρέμειναν για μεγάλο χρονικό διάστημα παραγκωνισμένα. Στην συγκυρία της οικονομικής κρίσης, η καθημερινότητα και οι συνθήκες διαβίωσης των κοινωνικών ομάδων χαμηλών εισοδημάτων, ανεξάρτητα εθνικότητας επιβαρύνονται. Φαινόμενα όπως η εγκληματικότητα και η παραβίαση του νόμου εμφανίζονται στην τοπική κοινωνία και γίνονται αιτία για τον στιγματισμό της περιοχής.

Αντιθέτως, ζητήματα μείζονος σημασίας που αφορούν τις συνθήκες διαβίωσης στην περιοχή, την έλλειψη στοιχειωδών υποδομών για την κατοικία και τον δημόσιο χώρο, την ρύπανση παντός είδους, την περιθωριοποίηση και τον αποκλεισμό κοινωνικών ομάδων από την καθημερινότητα της πόλης, δεν μοιάζουν να θίγονται από τον κυρίαρχο λόγο.

Η ρητορική αναπτύσσεται γύρω από την εγκατάλειψη της περιοχής από τους παλιούς της κάτοικους, αγνοώντας πλήρως τους νέους κάτοικους της, τους μετανάστες, η ύπαρξη των οποίων είναι αόρατη όταν γίνεται συζήτηση για κοινωνική πρόνοια και συνοχή στον σχεδιασμό. Ενώ, επανέρχονται στο προσκήνιο όταν η συζήτηση στρέφεται προς την υποβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος, την αυξημένη εγκληματικότητα, τον φόβο, την φτώχεια... Μοιάζει σαν να έχουν εισβάλει στην ζωή της γειτονιάς και να έχουν εκτόπισει τους ντόπιους κάτοικους, σε καμία όμως περίπτωση δεν θεωρούνται οι ίδιοι ως εκτοπισμένες ομάδες από την κοινωνία και τις κρατικές πρακτικές.

Από την άλλη υπήρχαν τότε και προσδοκίες με τους Ολυμπιακούς για να εξωραΐσουν την Αθήνα, ε και λέγαμε ότι θα βελτιωθεί και λίγο. Υπήρχε δηλαδή και η προσδοκία ότι η κατάσταση στο κέντρο θα βελτιωθεί και δεν θα μείνει έτσι. Δεν θα χειροτερέψει. Εκείνο που με ενοχλούσε πάρα πολύ ήταν ας πούμε στην πολυκατοικία που προσπαθούσαν να μαζεύουν υπογραφές για να φύγουν από τα κάτω διαμερίσματα κάποιοι που ήταν ξένοι. Άρχισαν οι πρώτες κόντρες με έναν κόσμο. Όπου και να στεκόμασταν άρχιζε μια μουρμούρα. Τι θέλουν αυτοί οι μαύροι, πήξαμε στους μαύρους, γίνεται τούτο γίνεται τ' άλλο... Είχε αρχίσει να δημιουργείται μια εχθρική κατάσταση, μεμψίμοιρη και ταυτόχρονα ρατσιστική και άρχισαν να προστίθενται προβλήματα. Άρχισε να διαφαίνεται μια κλιμακούμενη ένταση. [Μ.Λ. _ απόσπασμα από Προφορική Ιστορία της Κυψέλης]

Ο δανεισμός από τον κυρίαρχο λόγο, όρων όπως γκέτο για την περιγραφή της κατάστασης που τα τελευταία χρόνια επικρατεί στην περιοχή, δεν έχει καμία σχέση με την πραγματικότητα. Η πολλαπλή υποβάθμιση, η φτώχεια, η χωρική συγκέντρωση δύσκολων καταστάσεων με την μορφή που παρουσιάζουν στην Κυψέλη, δεν έχει καμία σχέση με τα γκέτο των αφροαμερικανών στις ΗΠΑ, ούτε τα γκέτο των παρατημένων εργατικών συνοικιών του Παρισιού. Κάθε άλλο, από την έρευνα προκύπτει πως γενικότερα στην ελληνική κοινωνία και ειδικότερα στην τοπική κοινωνία της περιοχής μελέτης, λόγω της δομής της ελληνικής πόλης και του σχετικά σύντομου παρελθόντος της Ελλάδας ως χώρα υποδοχής μεταναστών, παρατηρούμε σε μεγάλο βαθμό στεγαστική και κοινωνική μείξη του πληθυσμού. Το οικιστικό απόθεμα αποτελεί συνάθροιση μικρών μονάδων που γίνονται αντικείμενο ιδιωτικής διαχείρισης και συντηρούνται με ποικίλους τρόπους σε ένα πλαίσιο έντονης κοινωνικής μείξης το οποίο διαφέρει δραματικά από τα μεγάλα ομοιογενή μπλοκ εργατικής κατοικίας στην Ευρώπη.

Οι φυλετικές αντιπαραθέσεις αλλά και οι ιδεολογικές συγκρούσεις, που στοχευμένα προβάλλονται από τον κυρίαρχο λόγο, επικεντρώνονται στην παρουσία μεταναστών, και αναπτύσσουν πολιτικές δράσεις ακραίων πρακτικών, επιβαρύνοντας την θέση των κατοίκων, ντόπιων και ξένων.

07_Χωρική εξειδίκευση...

Εστιάζοντας σε χωρική κλίμακα οι κοινωνικές σχέσεις φιλτράρονται μέσα από την οπτική της καθημερινής ζωής. Οι σχέσεις που αναπτύσσονται οι κάτοικοι με τον χώρο που κατοικούν και χρησιμοποιούν σε καθημερινή βάση αντικατοπτρίζουν σε τι επίπεδο τον έχουν οικειοποιηθεί. Η καθημερινή ζωή δεν χαρακτηρίζεται μόνο από σχέσεις προσαρμογής, αλλά και από συγκρούσεις, που συνδέονται άμεσα με διαδικασίες ατομικής και συλλογικής συνειδητοποίησης. (Lefevre, 1991) (03)

Θραύσματα συλλογικότητας συναντάμε κυρίως σε δημόσιους χώρους : στις πλατείες, τους πεζόδρομους, ακόμη και έξω από τις εισόδους των πολυκατοικιών. Ο δημόσιος χώρος είναι τόπος συνάντησης, ανταλλαγής απόψεων και προβληματισμών, είναι ο χώρος που γίνεται τόπος και συγκεντρώνει αναμνήσεις, εμπειρίες, βιώματα... μια πολύχρωμη παλέτα μικρών και ασήμαντων καθημερινών στιγμών που εμπλουτίζουν την ζωή της γειτονιάς και της δίνουν ξεχωριστή χροιά. Όλες οι πτυχές της κοινωνικής ζωής που σχετίζονται με την δημοσιά σφαίρα εκτίθενται και υλοποιούνται κυρίως στον δημόσιο χώρο.

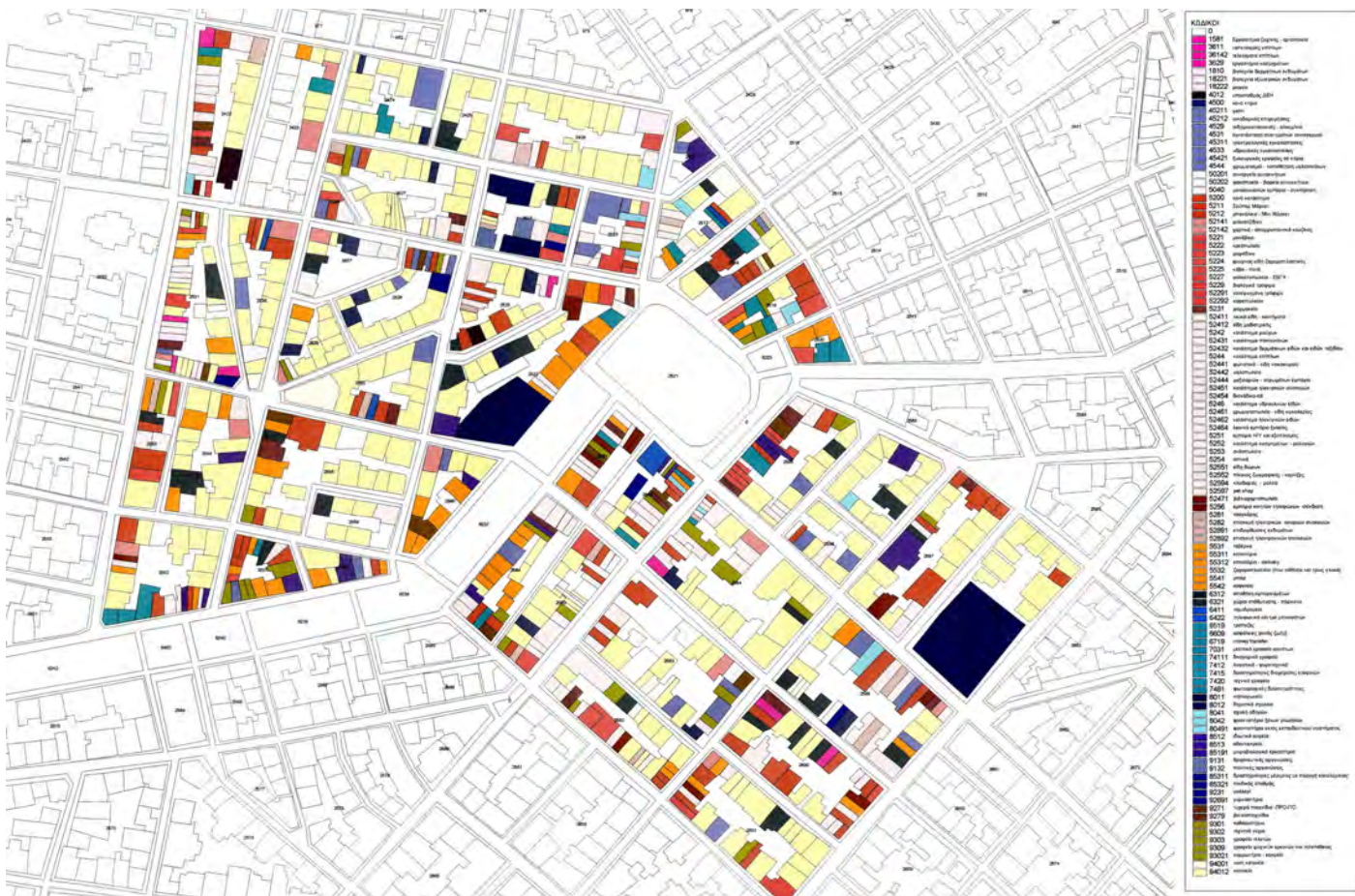
Όμως ο δημόσιος χώρος εκτός από χώρο συλλογικότητας, είναι και χώρος δημόσιας ατομικής έκθεσης, πυρήνας κοινωνικών αντιπαράθεσεων, πολιτισμικών διαφοροποιήσεων και ιδεολογικών συγκρούσεων.

Αντιθέτως, ο ιδιωτικός χώρος χαρακτηρίζεται από τα προνόμια που σου προσφέρει η ιδιωτική σφαίρα ως το προστατευμένο χωρικό και νοηματικό περιβάλλον που διέπεται από την ασφάλεια και την οικειότητα. Για κάποιες κοινωνικές ομάδες, η κατοικία γίνεται καταφύγιο έναντι του εκφυλισμένου δημόσιου χώρου και της κατακριτικής κοινής γνώμης.

Η μελέτη εστιάζει συνειδητά στην οπτική της καθημερινής ζωής και ταυτόχρονα προσδιορίζει τον τρόπο με τον οποίο μελετάμε τις κοινωνικές και χωρικές μεταλλαγές συνδυάζοντας την έρευνα πεδίου με ερωτήματα μεθοδολογίας που έχουν τεθεί εξ αρχής.

Με στόχο την απεικόνιση των χωρικών και κοινωνικών εκφράσεων της διαφορετικότητας στην Κυψέλη επιλέγεται η περιγραφή των συνθηκών διαβίωσης και συνύπαρξης των διαφορετικών κοινωνικών ομάδων σε μια μεμονωμένη περιοχή. Τα κριτήρια επιλογής της περιοχής της χωρικής εξειδίκευσης είναι κυρίως οικονομικά και στοχεύουν σε πρώτο επίπεδο στον προσδιορισμό του τρόπου κατανομής των νοικοκυριών και σε δεύτερο επίπεδο στην διερεύνηση των κοινωνικών σχέσεων που δημιουργούνται από τους όρους συνύπαρξης σε αυτή την περιοχή.

Η έρευνα επιλέγει να εστιάσει στα οικοδομικά τετράγωνα γύρω από την πλατεία Κανάρη και σε γειτνίαση με την Φωκίωνος Νέγρη. Σε αυτή την περιοχή, η παρουσία της πολυχρωμίας αποτυπώνεται με ποικίλους τρόπους στον δημόσιο και ιδιωτικό χώρο

Περιοχή μελέτης_οικοδομικά τετράγωνα γύρω από πλατεία Κανάρη_Χάρτης χρήσεων γής από : ΕΜΠ, Τομές Πολεοδομίας-Χωροταξίας, 2007. Διαπλεκόμενες καθημερινότητες και χωροκοινωνικές μεταβολές στην πόλη. Μετανάστριες και ντόπιες στις γειτονιές της Αθήνας, Αθήνα: Πανεπιστημιακές εκδόσεις ΕΜΠ

Παρατηρείται πως οι δραστηριότητες εμπορίου και αναψυχής κυριαρχούν στα ισόγεια των πολυκατοικιών κατά μήκος του πεζόδρομου και γύρω από την πλατεία, ενώ βαδίζοντας προς τα στενά, οι χρήσεις αυτές εξισορροπούνται με την κατοικία. Εξωτικές μυρωδιές, άγνωστοι ήχοι, πολύχρωμες φορεσιές... μαρτυρούν την πολυεθνική συνύπαρξη στην περιοχή. Σαφώς παρατηρώντας τα κουδούνια των πολυκατοικιών διακρίνεται η ύπαρξη αλλοδαπών κατοίκων σε αυτά τα οικοδομικά τετράγωνα, όχι βέβαια στον βαθμό που θα περίμενε κανείς καθώς πολλοί είναι αυτοί που επιλέγουν να αποκρύψουν την ταυτότητα τους. Από την χαρτογραφική απεικόνιση προηγούμενων ερευνών τα στοιχεία των οποίων τα χρησιμοποιούμε ενδεικτικά, σε πολλές πολυκατοικίες ο αριθμός των ξένων ένοικων ή ιδιοκτητών πλησιάζει αυτό των ημεδαπών. Συναντάμε όμως και πολυκατοικίες όπου οι κάτοικοι-ιδιοκτήτες θέτουν όρους και περιορισμούς στην επιλογή των νέων ενοίκων με βασικό κριτήριο την εθνικότητα.

Τώρα γνωρίζω ότι υπάρχουν ξενόικιαστα διαμερίσματα και δεν νοικιάζονται, γιατί δεν θέλουνε ξένους, γιατί, λέει, το νοικιάζει σε δύο και μένουνε δώδεκα, ξέρω 'γω. [Σ.Κ. _απόσπασμα από Προφορική Ιστορία της Κυψέλης]

Μια εξωτερική ματιά στις πολυκατοικίες, τα ισόγεια, τα παράθυρα των υπόγειων και τα μπαλκόνια των διαμερισμάτων είναι μια πρώτη επαφή με τις συνθήκες κατοίκησης αλλά δεν παραμένει να είναι επιφανειακή. Η εικόνα που επικρατεί δεν είναι αυτή της εγκατάλειψης αλλά αντιθέτως παρατηρείται πως τα περισσότερα ισόγεια και υπόγεια (με λίγες εξαιρέσεις) κατοικούνται. Γλάστρες στα στενά μπαλκόνια των ισόγειων και κουρτίνες στα παράθυρα των υπόγειων διαμερισμάτων, μαρτυρούν την ανάγκη των κατοίκων να οικειοποιηθούν και να κάνουν πιο βιώσιμο τον χώρο που ζουν.

Από την έρευνα πεδίου και άτυπες ομιλίες με ένοικους της περιοχής που αναφέρονται στην ζωή στην γειτονιά, το σπίτι τους, τους γείτονες... παρατηρείται πως στην περιοχή η υψηλή αστική τάξη στην πλειοψηφία της, κατοικεί στα ρετιρέ και στα οροφδιαμερίσματα των πολυκατοικιών. Στους ενδιάμεσους ορόφους κατοικούν νοικοκυριά μεσαίων εισοδημάτων, ενώ κατεβαίνοντας όροφο μειώνονται οι ανέσεις και οι τιμές των ενοικίων με αποτέλεσμα να συναντάμε νοικοκυριά χαμηλών εισοδημάτων, κυρίως ξένους μετανάστες. Οι συνθήκες διαβίωσης ποικίλουν και είναι άμεσα συνδεδεμένες με την οικονομική κατάσταση των νοικοκυριών, τις ανάγκες, την κουλτούρα τους και το μέλλον που προσδοκούν. Πολλοί είναι οι ιδιοκτήτες (ντόπιοι ή αλλοδαποί) που ανακαινίζουν ριζικά τις κατοικίες τους έτσι ώστε να βελτιώσουν τις συνθήκες διαβίωσης και να τις προσαρμόσουν στις σύγχρονες ανάγκες τους. Αλλά, συγχρόνως, παρατηρούνται διαμερίσματα και μονοκατοικίες που παρόλο που παρουσιάζουν μεγάλες φθορές εξακολουθούν να αποτελούν στέγη για κάποιες πληθυσμιακές ομάδες.

Οι σχέσεις μεταξύ των ένοικων μιας πολυκατοικίας διαφέρουν. Συναντήσαμε περιπτώσεις που υπάρχει συνοχή και συνεργασία μεταξύ των ένοικων για ζητήματα που αφορούν τις κοινόχρηστες λειτουργίες της πολυκατοικίας αλλά παρομοίως διακρίναμε και περιπτώσεις αδιαφορίας προς συμμετοχή σε συλλογικές διαδικασίες. Αξίζει να διευκρινίσουμε πως οι διαφορές και η δυσκολία επικοινωνίας μεταξύ ένοικων μιας πολυκατοικίας δεν απορρέει από την πολυπολιτισμική συμβίωση αλλά ευθύνεται στον χαρακτήρα των κοινωνικών σχέσεων που αναπτύσσονται σε κάθε περίπτωση υπό συγκεκριμένες συνθήκες.

Οι σχέσεις μεταξύ των ένοικων μιας πολυκατοικίας διαφέρουν. Συναντήσαμε περιπτώσεις που υπάρχει συνοχή και συνεργασία μεταξύ των ένοικων για ζητήματα που αφορούν τις κοινόχρηστες λειτουργίες της πολυκατοικίας αλλά παρομοίως διακρίναμε και περιπτώσεις αδιαφορίας προς συμμετοχή σε συλλογικές διαδικασίες. Αξίζει να διευκρινίσουμε πως οι διαφορές και η δυσκολία επικοινωνίας μεταξύ ένοικων μιας πολυκατοικίας δεν απορρέει από την πολυπολιτισμική συμβίωση αλλά ευθύνεται στον χαρακτήρα των κοινωνικών σχέσεων που αναπτύσσονται σε κάθε περίπτωση υπό συγκεκριμένες συνθήκες.

[...] για πολλά χρόνια ήταν πολύ ωραία η Κυψέλη. Τώρα λίγο είναι πιο δύσκολη η κατάσταση, έχει αλλάξει πάρα πολύ. Το γνωστό, δεν γνωρίζομαστε πλέον. Λίγους γνωρίζουμε στην πολυκατοικία. Μπήκαμε το '67, '68 μπήκαμε εδώ, στην πολυκατοικία. Καινούργια, δηλαδή, τότε μας παραδόθηκε. Δώσαμε αντιπαροχή το σπίτι και μπήκαμε εδώ. Και τότε είμαστε όλοι γνωστοί, ήταν διαφορετικά. Μετά σιγά-σιγά έχει αλλάξει το τοπίο. Ε, είναι πολλοί. Και ξένοι και Έλληνες. Που δεν ξέρουμε δηλαδή. Δεν είναι μόνο οι ξένοι. Δεν είναι θέμα. Με ξένους έχουμε πολύ καλές σχέσεις μέσα στη πολυκατοικία, δεν υπάρχει, δηλαδή, δεν είναι αυτό το πρόβλημά μας. Και άλλαξε η γειτονιά. Ε, δεν νιώθεις πια το ίδιο καλά όπως ήταν παλιά. [Α.Π. _απόσπασμα από Προφορική Ιστορία της Κυψέλης]

Παρόλο που τα κτιριακά κελύφη εξωτερικά δεν έχουν μετασηματιστεί με το πέρασμα του χρόνου, στο εσωτερικό τους ανακαλύπτουμε ένα μωσαϊκό ανθρώπινων σχέσεων, συνθηκών κατοίκησης και συνύπαρξης που αντικατοπτρίζουν την πολυχρωμία της νέας πραγματικότητας. Η Κυψέλη μπορεί να έχει χάσει την λάμψη της παλιάς εποχής της δεκαετίας του 1960 -'70 αλλά σήμερα έχει μετασηματιστεί σε μια περιοχή με νέα κοινωνική ταυτότητα που παρά την πολυπολιτισμική της σύνθεση εξακολουθεί να έχει τον χαρακτήρα γειτονιάς.

Η Κυψέλη είναι γεμάτη μετανάστες. Ένας από αυτούς και εγώ. Αλήθεια, βαρέθηκα να ακούω πόσο υποβαθμισμένη συνοικία είναι σήμερα, πόσο αριστοκρατική άλλοτε- πράγμα που μ ου φαίνεται ψέμα-και πόσους ξένους έχει, που είναι η μοναδική αλήθεια. Το μόνο που μπορώ να δεχθώ ότι σε αρκετές μεριές της 'είναι βρόμικη. Πράγμα που ισχύει για πολλές άλλες συνοικίες. Για μένα, πάντως, που τα τελευταία χρόνια περνώ κάποιους μήνες στην Κηφισιά, το ανθρώπινο τοπίο της κυψέλης μου είναι μια ανακούφιση. [απόσπασμα από το άρθρο: «Σε λίγο θα είμαστε όλοι ξένοι», του Μ. Κουματαρέα-συγγραφ

Εικόνες από περιοχή χωρικής εξειδίκευσης

08_ Αντί επιλόγου,

Η πολυχρωμία έχει κοινωνική, χωρική και χρονική διάσταση. Την εντοπίζουμε σε κάθε διερευνητικό μονοπάτι που ακολουθούμε για την ανάγνωση της πολυπλοκότητάς των επικρατούντων συνθηκών στην περιοχή μελέτης. Οι αποχρώσεις της είναι χρονικά μεταλλασσόμενες... ;

Οι σχέσεις μεταξύ των κατοίκων και μεταξύ αυτών και του χώρου που κατοικούν αλληλοπαράγονται και αλληλοσυγκρούονται σε διαφορετικές χρονικές συγκυρίες. Ο χώρος παρότι κατασκευάζεται από την κοινωνία και αποκτά κοινωνικό χαρακτήρα δεν παρουσιάζει την ρευστότητα που έχει η κοινωνία στους μετασχηματισμούς αλλά παραμένει σταθερός υποδοχέας αυτών. Οι κοινωνικές πρακτικές δημιουργούν χώρους οι οποίοι στην συνέχεια παράγουν, τροποποιούν, επαναπροσδιορίζουν ή περιορίζουν νέες κοινωνικές διαδικασίες.

Η εισοδηματική διαφοροποίηση αποτελεί τον σημαντικότερο παράγοντα που καθορίζει την εικόνα της αστικής χωρικής διαστρωμάτωσης στην περιοχή ενώ η εθνό-φυλετική διαφοροποίηση λειτουργεί ως βασικός δείκτης του κοινωνικού διαχωρισμού σε επίπεδο γειτονιάς. Λόγω της περιορισμένης στεγαστικής κινητικότητας σε πλαίσιο αυξημένης κοινωνικής κινητικότητας, έχουμε όξυνση του κοινωνικό-ταξικού διαχωρισμού αλλά όχι σε επίπεδο κοινωνικής πόλωσης. Η χωρικά περιορισμένη κοινωνική κινητικότητα οδηγεί παράλληλα στην σταδιακή κοινωνική κατάτμηση και διαχωρισμό σε μικροκλίματά. Σε αυτό το πλαίσιο, η χωρική διαφοροποίηση δεν δημιουργεί την κοινωνική απόσταση αλλά αποτελεί μάλλον έκφραση και συνθήκη που ευνοεί την αναπαραγωγή της.

Ο κυρίαρχος λόγος προσπαθεί να χτίσει ένα πέτασμα που θα διαχωρίζει κοινωνικά εμάς από τους «Άλλους» με σκοπό να ευνοήσει τις σχέσεις δύναμης και να ενισχύσει τις κοινωνικοχωρικές ανισοτήτες. Σενάρια επανακατοίκησης της περιοχής από τους παλιούς κάτοικους διαδίδονται από τον κυρίαρχο λόγο και χρησιμοποιούνται για να αιτιολογήσουν σχεδιαστικές μελέτες που αφορούν το ευρύτερο κέντρο της Αθήνας, όπως η ανάπτυξη της οδού Πανεπιστημίου, της Πλατείας του Αγίου Παντελεήμονα, κ.α. Μπορεί αυτές η μελέτες να μην προορίζονται για την Κυψέλη αλλά λόγω της εγγύτητας της με τις προαναφερόμενες περιοχές, οι επιπτώσεις των αναπλάσεων ενδέχεται να επηρεάσουν άμεσα τις αξίες γης και τις παραγωγικές δραστηριότητές στην περιοχή. Με αυτό τον τρόπο η απόσταση ανάμεσα στις κοινωνικές ομάδες, ενδέχεται να αποκτήσει χωρική υπόσταση και συμβολική σημασία και να εντείνει τους κοινωνικούς διαχωρισμούς. Στην διαδικασία αυτή ορισμένα άτομα ή κοινωνικές ομάδες που αντιμετωπίζονται ως ξεχωριστό σώμα, ως «απειλή» για τον κυρίαρχο κοινοτικό πρότυπο όπως οι αλλοδαποί μετανάστες, θα εκτοπιστούν σε πιο υποβαθμισμένες περιοχές. Αλλά δεν αποκλείεται να έχουμε εκτοπισμό από την περιοχή και ντόπιων νοικοκυριών χαμηλών εισοδημάτων.

Σε γενικές γραμμές η σχέση του κυρίαρχου λόγου με την τοπική κοινή γνώμη είναι αντιφατική, με εξαίρεση περιπτώσεις που μπορεί να εξυπηρετεί κερδοσκοπικά συμφέροντα της αγοράς ακινήτων, κατοίκων της περιοχής, κρατικών χωρικών πολιτικών, κ.α.

Ο σχεδιασμός δεν θα φέρει την αναβάθμιση στην περιοχή εάν δεν εκφράζει τις ανάγκες της τοπικής κοινωνίας. Αυτό που προηγείται του σχεδιασμού είναι η επίτευξη της κοινωνικής συνοχής και η εύρεση δίαυλων επικοινωνίας μεταξύ των κατοίκων της περιοχής με σκοπό τον σεβασμό της διαφορετικότητας και την συλλογική διεκδίκηση κοινών στόχων.